

הרב עזריה אריאל

קציר ספיחי שביעית לצורך תרגול קורבן העומר

מבוא

מכון המקדש מתרגל את קציר העומר והכנתו בט"ז בניסן, במגמה לעשותו דרך שגרה שנה בשנה עד שנזכה לעשותו בבית המקדש במהרה בימינו. אנו רואים בפעולה זו חשיבות רבה, משתי בחינות: מבחינה חינוכית-ציבורית, לקידום תודעת המקדש, 'ציון היא דורש אין לה - מכלל דבעיא דרישה'. ומבחינה מעשית, לשם הכנה ממשית ורכישת מיומנות בכל הצדדים המעשיים של העניין, החל מאיתור השעורה במצב 'כרמל', וכלה בקלייתה וניפויה כדבעי.

בשנה זו, שנת השמיטה, מתעוררת השאלה כיצד אפשר לבצע את התרגול. הגמרא במנחות (פד ע"א) לומדת מפסוק מיוחד שנאמר בעומר, 'לדורותיכם', שמותר להקריב את העומר גם בשנת השמיטה.¹ במשנה אף מסופר שבזמן הבית היו שכירים מטעם בית הדין שומרים על ספיחים למטרה זו (שקלים פ"ד מ"ב). אולם בזמן ההתכוננות למקדש, אין חובה ישירה על עשיית מעשה מסוים, אשר בכוחה להתיר איסורים. לפיכך יש לבחון את כשרות התרגיל לאור הלכות השמיטה הרגילות, דיני הקצירה ואיסור הספיחין.

מצד אחד, השאלה ההלכתית בנוגע לכשרות התרגיל בשמיטה מציבה קושי. אך מצד שני דווקא התנאים המיוחדים של עומר בשמיטה הופכים את התרגול לחשוב יותר לביצוע, לשם הברור כיצד הוא צריך להיעשות בשנה זו: כיצד משיגים שעורה במצב 'כרמל' בכמות מספיקה? מה איכותה הצפויה של שעורה שגדלה מאליה כספיחים, ואיך תשפיע איכות זו על קלייתה וניפויה? וכדומה. אמנם ניתן להתאמן גם בשעורה שתיקצר משדה שעורים מטופחת של יבול נכרים או 'היתר המכירה'. אך כדי שהתרגיל ישיג את מירב התועלת, עדיף להתאמן בשעורה מן הספיחים שצמחו מאליהם, ולא להתבסס על פתרונות אלו; שכן ספק אם יהיו בארץ בזמן שבית המקדש יהיה קיים, וגם כשרותם לעומר אינה ברורה.

השאלות העיקריות שבהן נעסוק הן: א. האם יש איסור בעצם הלקיטה, מדין ספיחין או מחמת איסור 'שדך לא תקצור' או משום איבוד פירות שביעית? ב. לאחר הלקיטה, האם

1. הצורך בפסוק מלמד שעומד ברקע איסור דאורייתא כלשהו, והגמרא מבארת שבהקטרת הקומץ יש בעיה של 'לאכלה - ולא לשריפה'. במפרשים שם יש דיון נרחב על איסורים נוספים שלכאורה הותרו: שמירת השדה, קצירתו, או אכילת הספיחין לדעת רבי עקיבא האוסרם מדאורייתא, ואכמ"ל.

הספחין אסורים בהנאה? האם שימוש זה לצורך תרגול קורבן העומר נחשב הנאה? ג. האם תבואת נכרי בארץ ישראל כשרה לקרבן העומר?

א. איסור לקיטת ספחין

הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל פ"ד ה"ג) פסק:

הא למדת שאין אוכלין מפירות שביעית אלא פירות האילנות והעשבים שאין זורעין אותם רוב האדם... אבל הירקות שדרך רוב האדם לזורעם בגנות ומיני תבואה וקטניות כל הצומח מהן אסור מדבריהם, והמלקט אותן² - מכין אותו מכת

מרדות.

ושם (הל' ה) כתב:

ספחין של שביעית שיצאו למוצאי שביעית אסורין באכילה ואין תולשין אותן ביד אלא חורש כדרכו, ובהמה רועה כדרכה.

הרדב"ז תמה על דין זה, מדוע לוקה מי שליקט ולא אכל? וכתב שזוהי גזרה אחת עם איסור האכילה, שמא יבוא ללקוט. הוא מציין למקור הדברים בירושלמי בשביעית (פ"ט ה"א):

ר"ש בן יוחי הוה עבר בשמיטתא וחמי חד מלקט שביעית, אמר ליה: ולית אסור, ולא ספחין אינון? אמר ליה: ולא את את הוא מתירן? אמר ליה: ואין חבירי חלוקין עלי? קרא עליו 'ופורץ גדר ישכנו נחש', וכן הוות ליה.

איסור התלישה ביד מופיע בתוספתא (שביעית פ"ה הכ"ג): 'ספחין של שביעית אין תולשין אותן ביד אבל חורש כדרכו ובהמה רועה כדרכה'.³

לעומת זאת ה'חזון איש'⁴ חידש שלפי הרמב"ם, חובה לעקור את כל הספחין בשביעית, ולפי זה כתב שכוונת הרמב"ם לאסור את הליקוט על מנת לאוכלן, 'ולכאורה אינו לוקה עד שיאכלם'. כלומר, לא זו בלבד שהאיסור ללקוט הוא רק במי שמתכוון לאכול, אלא גם אין איסור בעצם הלקיטה אלא באכילה בלבד. ומודה ה'חזון איש' שבמוצאי שביעית יש איסור לקיטה, מחשש שמא יאכל או מחשד שכוונתו לאכול.⁵

אפשר ליישב את הירושלמי לשיטת ה'חזון איש', שרשב"י גער במלקט משום שהניח בפשטות שהוא עומד לאכול את הספחין, ולכן העיר לו, 'ולית אסור' באכילה. אך פירושו ברמב"ם נראה דחוק, ובספר 'החינוך' (מצוה שכח) נכתב:

2. הרש"ס, שביעית פ"ט ה"א, העתיק את הרמב"ם בלשון: 'המלקטן ואוכלן', אך אין לנוסח זה עדות מכתה".

3. והרמב"ם פירשה על ספחין שיצאו למוצאי שביעית, והראה מ'חורש כדרכו'.

4. חזו"א, שביעית סי' ט ס"ק ד.

5. כמ"ש חזו"א, שם ס"ו. לגבי החובה לעקור ספחין נחלקו עליו מפוסקי דורנו: חוות בנימין, סי' ט אות יא; שבט הלוי, ח"ה סי' קנ"ג; ושם ח"א סי' קפ"ד, ביאר שמכת המרדות ללוקט בשביעית היא אפילו אם לא אכל.

שלא נקצור ספיחים בשנה השביעית... ועובר על זה בזמן הבית וקצר תבואה שזרע כדרך הקוצרים, כגון שקצר את כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר כדרך שבני אדם עושים בשאר שנים, לוקה. והמלקט מספיחי תבואות הנזרעות, אף על פי שלא קצר הכל ביחד מכין אותו מכת מרדות, שחכמים גזרו עליהן, כמו שאמרנו.

ממהלך דבריו נראה בעליל שהאיסור הוא כבר בליקוט. אלא שעדיין יש מקום לומר שהאיסור בליקוט הוא רק כאשר יש חשש וחשד שכוונת הליקוט לאכול. ברם, כאשר ציבור נאסף בהנהגת תלמידי חכמים לצורך לקיטת ספיחין, במטרה מוצהרת לתרגל את קציר העומר מן הספיחין, ומודיעים לקהל בשעת מעשה שהספיחים אסורים באכילה,⁶ אין כאן לא חשש ולא חשד. כך מצינו בעבודה זרה (מג ע"ב) לגבי חשד 'רבים שאני', וכך נפסק ברמ"א.⁷ האחרונים למדו מכאן לעניינים אחרים של חשד, עיין ב'מגן אברהם'⁸ ובאריכות ב'כתב סופר',⁹ שכתב בכלליות שכאשר מדובר בציבור גדול אין לחוש לחשד באיסורים, וכל שכן באיסור דרבנן. עיקרון זה מקובל בפוסקים, אלא שיש שהחמירו בעניינים שמצינו שגם ציבור עלול להיכשל בהם,¹⁰ או כאשר ההיתר עלול להתפרש שלא כהלכה ולהביא לידי תקלה, או כאשר יש בהיתר משום חילול השם.¹¹ כל אלו אינם עלולים להיות בנדון דידן.

ב. קצירה שלא לצורך אכילה

1. שיטת ה'מעדני ארץ'

בניגוד לדיון על איסור ספיחין, שלפיו הקצירה שלא לשם אכילה קלה יותר מקצירה לאכילה, מצאנו סברה הפוכה בנוגע לאיסור 'שדך לא תקצור'. הגרש"ז אורבך זצ"ל¹² חידש חידוש גדול, שקצירת הספיחין שלא לצורך אכילה היא איסור תורה, אפילו בקצירה שלא 'כדרך הקוצרים'. זאת מפני שההיתר לקצירה מועטת שלא 'כדרך הקוצרים' נלמד מהפסוק 'והיתה שבת הארץ לכם לאכלה', וממילא רק קצירה לצורך אכילה הותרה. עיקר דיונו של הגרש"ז הוא על הרמב"ם בהל' שמיטה ויובל (פ"ד ה"א), שכתב:

כל שתוציא הארץ בשנה שביעית... הכל מותר לאכלו מן התורה, שנאמר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה... וזה שנאמר את ספיח קצירך לא תקצור שלא יקצור

6. בשעת מעשה הם אסורים בלאו הכי משום 'חדש', עד סוף יום המחרת, ועל היתר הקצירה מבחינה זו ומבחינת הלכות חול המועד, עיין במאמרנו ב'אמונת עיתך' 104, עמ' 119. הייחוד בשמיטה הוא איסורם גם כעבור זמן.

7. רמ"א, יו"ד סי' קמא סעי' ד.

8. מג"א, סי' רמד ס"ק ח.

9. כתב סופר, או"ח סי' מ.

10. אגרות משה, או"ח ח"ג סי' ל.

11. עי' יביע אומר, ח"ח או"ח סי' כח אות י-יא.

12. מעדני ארץ, שביעית, סי' ג אותיות ח-יא.

כדרך שקוצר בכל שנה, ואם קצר כדרך הקוצרין לוקה, כגון שקצר כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר, או שקצר לעבודת הארץ כמו שבארנו, אלא קוצר מעט מעט וחובט ואוכל.

נראה שיש כאן שני איסורים: קצירת כל השדה או קצירה לעבודת הארץ אפילו מעט מעט, ושניהם כלולים ב'לא תקצור'. וכן כתב שם (הכ"ב):

הפירות שיוציא האילן בשביעית לא יאספם כדרך שאוסף בכל שנה, שנאמר 'ואת ענבי נזירך לא תבצור', ואם בצר לעבודת האילן או שבצר כדרך הבודרים לוקה.

גם כאן, נראה שבצירה שלא לשם אכילה אלא לשיפור העץ אסורה, אפילו אם אינה 'כדרך הבודרים'.

על פי דרכו, מה שכתב הרמב"ם שיש מכות מרדות מדרבנן בלקיטת ספחין הוא דווקא כשדעתו לאכול, אבל אם אין דעתו לאכול, אפשר שלוקה ארבעים מדאורייתא משום איסור הקצירה. לשיטה זו נמצא שיש איסור תורה (בזמן ששביעית דאורייתא) לקצור את הספחין לצורך תרגול קורבן העומר, אפילו בקצירה מועטת, ודווקא מפני שהקצירה לא נועדה לאכילה. אולם מסקנת הגרש"ז אוירבך אינה ברורה לגמרי. לבסוף¹³ הציע הגרש"ז מהלך שונה מעט להסברת איסור הקצירה 'לעבודת הארץ' שברמב"ם: איסור הקצירה שלא לאכילה הוא דווקא אם קוצר את כל השדה, כי זוהי דרך בעלים, לקצור בהיקף רחב 'לעבודת הארץ'. והוסיף שעל פי זה מובן יותר מדוע בספר המצוות (ל"ת רכב) הזכיר הרמב"ם רק איסור קצירה 'כדרך הקוצרים'. ממהלך דברי הגרש"ז לא ברור כמו איזו משתי הדרכים הכריע.¹⁴ נראה אפוא שאם הקצירה תהיה שלא 'כדרך הקוצרים', וללא שמירה ומניעת אחרים מלקצור, הרי זה ספק איסור לדעתו.

2. שיטת רוב האחרונים

ה'מקדש דוד'¹⁵ וה'חזון איש'¹⁶ ועוד אחרונים¹⁷ פירשו את דברי הרמב"ם על הקוצר 'לעבודת הארץ' אחרת לגמרי. לשיטתם מדובר על קצירה ובצירה שהן לתיקון הקרקע והאילן בדווקא, ואיסורן משום עבודת הארץ והאילן בשמיטה, ולא משום איסור 'שדך לא

13. מעדני ארץ, שם אות יא.

14. בהמשך, שם אות יא ד"ה ועפ"י הדברים (וראה גם סי' ה אות כב), דן לגבי העומר, וכתב שקצירה זו אסורה אפילו מעט מעט, אלמלא גזרת הכתוב 'לדורותיכם' להתיירה, משום שקומץ מן העומר מיועד לשרפה ולא לאכילה, ונמצא שקצר שלא לאכילה. נראה שביאור זה הוא המשך למהלך הראשון שהציע, האוסר קצירה אפילו מעט מעט שלא כדרך בעלים. אלא שאחר כך (ד"ה אולם בעיקר) ביאר את החידוש בעומר באופן שונה, שבקצירת העומר יש איסור (אלמלא גזרת הכתוב המתירה) אפילו במעט, משום שעצם שמירת השדה ומניעת אחרים לקוצרו היא 'מנהג בעלים', והסבר זה מתיישב גם עם הצעתו השנייה. אגב, מדבריו בעניין זה מתחדשת חומרה יתרה בשיטתו, שאפילו כאשר רק מקצת הקציר מיועד מראש שלא לאכילה ורובו לאכילה, ובשעת הקציר עדיין לא מבורר מה לאכילה ומה לא, הרי זה אסור.

15. מקדש דוד, סי' נט סק"ו ד"ה כתב הרמב"ם.

16. חזו"א, שביעית סי' יז ס"ק ג.

17. ראו שבת הארץ, פ"ד הכ"ב, עמ' 435 הערה 14.

תקצור¹⁸. כך פשט לשון הרמב"ם, ש'קצר לעבודת הארץ' ו'בצר לעבודת האילן', כוונתם לאיסור המלאכות בקרקע ובאילן שהזכיר בפרק א (הל' א-ב): 'מצות עשה לשבות מעבודת הארץ ועבודת האילן בשנה שביעית... אינו לוקה מן התורה אלא על הזריעה או על הזמירה ועל הקצירה או על הבצירה', וכפי שכתב 'כמו שבארנו'¹⁹. ואלמלא כן היה לרמב"ם לכתוב 'או שקצר שלא על מנת לאכול'. אמנם לפי זה הרמב"ם כלל בהלכה זו שני איסורי קצירה שונים לגמרי במהותם, ולכן ב'מעדני ארץ' דחה הגרש"ז פירוש זה.²⁰ אך נראה שהרמב"ם התכוון בהלכות אלו לדון בעיקר בדיני קצירת הפירות משום קדושתם; ורק כבדרך אגב ולהשלמת הלכות הקצירה, הזכיר גם שיש מציאות של קצירה ובצירה שאינה שכיחה, שהיא קצירה ובצירה לעבודת הקרקע, והיא נאסרה מטעם אחר. דרך שלישית בביאור הרמב"ם כתב מו"ר הגר"ש ישראלי זצ"ל:²¹ הקצירה לשם השבחת הקרקע אסורה משום שהוא מראה עצמו כבעלים על הקרקע, שאכפת לו מתיקונה, וזוהי 'דרך הקוצרים'. על פי שתי הדרכים הללו, בנדון דידן, קצירה שאין בה כל תועלת וכוונה להכנת הקרקע לזריעה, אין בה איסור קצירה אלא אם קצר 'כדרך הקוצרים'.

3. דיון בראיות ה'מעדני ארץ'

ב'מעדני ארץ' הוכיח הגרש"ז אוירבך כשיטתו מפירוש הרמב"ם לשביעית (פ"א מ"א), על דרשת חז"ל האוסרת 'קציר בשביעית היוצא למוצאי שביעית': 'ואסור גם כן לקצור בשנה שביעית **שיהנה ממנו בשנה שמינית**'. הרי שאסור לקצור אפילו לאכילה, אם מטרתו לאכול את הפירות בשמינית, ולא הותרה קצירה אלא לצורך אכילה בשביעית, כעין היתר אוכל נפש ביום טוב. ברם, ראה זו נסמכת על התרגום הנדפס בגמרות, ואילו לפי התרגום המדויק במהדורת הרב קאפח: 'אסור לו לקצור בשנה השביעית מה **שתהיה התועלת בו** בשנה השמינית', נראה שהמובן אחר: אסור לקצור בשביעית לצורך תועלת כלשהי מהקציר בשמינית, דהיינו תיקון הקרקע לזריעה בשמינית. ואם כן אין מכאן ראייה לאיסור קצירה שלא לשם אכילה בשביעית.²²

כמו כן, בהלכה על איסור לקיטת ספיחין (פ"ד ה"ג הנ"ל): 'והמלקטן - מכין אותו מכת מרדות', משמע שאין כאן אלא איסור דרבנן, ולפי דברי הגרש"ז, הרי כשלוקט שלא לאכילה לכאורה צריך ללקות מדאורייתא, כפי שהעיר בעצמו.²³ גם בהלכה (פ"ה הט"ו) האוסרת קצירה מוקדמת מדי, כתב הרמב"ם: 'אין אוספין פירות שביעית כשהן בוסר, שנאמר תאכלו את תבואתה, אינה נאכלת עד שתעשה תבואה'. משמע שאין כאן אלא

18. יש כמה וכמה נפק"מ בין ההבנות ברמב"ם: להבנת החזו"א וסיעתו זוהי עבודת הארץ והאילן שנאסרה בשנת השמיטה דווקא, מתחילתה ועד סופה, ואילו להבנת המעדני ארץ, זהו דין בפירות שביעית, שעשוי להתחיל באמצע השביעית ולהימשך עד אמצע השמינית.

19. ובמעדני ארץ, נדחק בביאור מילים אלו, ע"ש אות ח.

20. ע"ש אות ו.

21. חוות בנימין, סי' ט אות ט.

22. העיר על כך בספר אמונת ישראל, ה"א סי' סז סק"א, עמ' שעד.

23. מעדני ארץ, אות ט.

איסור עשה, ולדברי הגרש"ז לכאורה יש בזה לאו, ככל קצירה שאינה לאכילה שהותרה, וכפי שהעיר בעצמו.²⁴

לאור האמור, נלע"ד שהעיקר בפשט הרמב"ם הוא כדעת רוב האחרונים הנ"ל, ואין לחוש לחומרת המעדני ארץ' בעניין זה. בפרט שבמסקנתו גם הוא מסופק האם נאסרה קצירה מועטת, כאמור. מצטרפת לכך העובדה שהסמ"ג²⁵ העתיק את לשון הרמב"ם על איסור הקצירה: 'ואם קצר - לוקה. כיצד? כגון שקצר כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר, אלא קוצר מעט וחובט ואוכל', והשמיט את המילים 'או שקצר לעבודת הארץ'; ומשמע שהוא חולק על הרמב"ם בעניין זה, על פי כל פירוש שנאמר בו.²⁶

ג. הקצירה 'שלא כדרך הקוצרים' - כיצד

כאמור, הרמב"ם (הל' שמטו"י פ"ד ה"א) מגדיר את הקצירה האסורה ואת הקצירה המותרת בשביעית:

וזה שנאמר את ספחי קצירך לא תקצור שלא יקצור כדרך שקוצר בכל שנה, ואם קצר כדרך הקוצרין לוקה, כגון שקצר כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר, או שקצר לעבודת הארץ כמו שבארנו, אלא קוצר מעט מעט וחובט ואוכל.
המגדיר קצירה 'כדרך הקוצרים' הוא הכמות הנקצרת וגם צורת הטיפול בתלוש:²⁷ האם העמדת כרי ודישה בבקר או חביטה ידנית.
בהגדרת הכמות 'מעט מעט' נחלקו הדעות: יש שהתירו רק כדי סעודה אחת,²⁸ יש שהתירו כדי ג' סעודות²⁹ ויש שהתירו לצורכי ביתו לימים אחדים.³⁰ לדעת המעדני ארץ'³¹ לא הכמות עיקר אלא צורת הטיפול בה, דהיינו שלא יעמיד כרי וידוש בבקר;

24. שם, אות י. עוד הקשה הגרש"ז א על עצמו (שם, אות י) מהיתר לקיטת אתרוגים למצווה (נראה שכוונתו להקשות מהנהוג למעשה פעמים רבות שאחרי סוכות אין אוכלים את האתרוג, ונמצא שנלקט רק למצווה), ונזקק לחדש שאע"פ שמצוות לאו ליהנות ניתנו, הרי זה בכלל 'לכם', לכל צרכיכם. לפי דבריו צריך לומר שקורבן העומר (שהיתר שרפתו נזקק לפסוק מיוחד בגמ' במנחות פד ע"א הנ"ל) אינו בגדר 'לכם' אע"פ שהוא מצווה, כפי שדרשו על הבאת נדרים ונדבות ביום טוב: 'לכם - ולא לגבוה' (פסחים מז ע"א).

25. סמ"ג, לאוין רסח.

26. יש לציין גם לתוס', ר"ה יב ע"ב ד"ה מנהג שביעית בשמינית, שהזכיר את הקצירה בין הדברים האסורים משום עבודת הארץ, ולא מדיני פירות שביעית (וציין לו החזו"א הנ"ל), ואילו בתוס' הרא"ש ר"ה שם, העתיק לשונו כמעט מילה במילה, אך השמיט את הקצירה. הדברים תואמים למחלוקת הרמב"ם (על פי דעת רוב האחרונים הנ"ל) והסמ"ג.

27. מעדני ארץ, שביעית סי' ג אות ג.

28. רידב"ז, הובאו דבריו במעדני ארץ, שם סי' ג אות ד.

29. ר' חיים ברלין, במעדני ארץ שם.

30. חזו"א, שביעית סי' כו ס"ק ו.

31. מעדני ארץ, שם אותיות ג-ד.

וממילא יוצא שקצירתו תהיה מעט מעט, פחות מכדי העמדת כרי.³² כך גם כתב מו"ר הגר"ש ישראלי זצ"ל,³³ אליבא דהרמב"ם:

רק קצירה שעל ידי העמדת כרי הוא שנקרא כדרך הקוצרים להאסר בשביעית, אבל עצם מעשה הקצירה, אפילו בלי שום שינוי, אין בו שום איסור בשביעית, קציר העומר בשמיטה כפי שנעשה בימי הבית תלוי לכאורה במחלוקת זו: מצד אחד, הכמות הדרושה היא שלוש סאים (מנחות פ"י מ"א), כעשרים ליטר, והיא הרבה יותר מכדי ג' סעודות, ונראה שהיא אף יותר מ'צרכי ביתו לימים אחדים', וגם יש בה כדי העמדת כרי.³⁴ מצד שני, אין מעמידים אותו ככרי ואין דשים בבקר, אלא חובטים אותו ידנית, כדי שלא יימער, מפני שהוא 'כרמל', רך (מנחות פ"י מ"ד). אם כן, לפי מסקנת העמדת כרי, אין כאן קצירה 'כדרך הקוצרים', וכן כתב הגר"ש ישראלי.³⁵ ויש מקום לומר שאולי גם לדעות הממעטות אין זו 'דרך הקוצרים', מאחר שהכמות הנקצרת איננה לשם שמירה באוצר, כדרך בעלים, אלא לצורך עניין הנצרך כעת, קורבן העומר (וכיום - תרגול העומר); כשם שמי שבני ביתו מרובים יכול לקצור עבור כולם.

ברם, 'תוספות'³⁶ כותבים שקצירת העומר הותרה בשביעית מכוח הפסוק המיוחד שנאמר בו: 'לדורותיכם'. מדבריהם עולה שצורת הקצירה שהייתה נהוגה בעומר נחשבה 'דרך הקוצרים' (עמד על כך הגר"ש ישראלי, שם), ונראה שלדעתם נחוץ שינוי גם בצורת הקציר ולא רק בצורת הטיפול בו. מכל מקום, מסתבר שגם לשיטה זו, התרגיל בימינו מותר, מפני שכיום 'דרך הקוצרים' כדרך בעלים, לקצור בכמות גדולה הרבה יותר, ואילו קצירת ג' סאין, ובמגלים כבימי קדם, היא שינוי גדול מן המקובל כיום 'כדרך הקוצרים'.³⁷

32. השווה להל' כב-כג שם, על איסור הבצירה כדרך הבוצרים, שהרמב"ם מצריך שינוי רק בטיפול בפירות ולא בצורת הבצירה.

33. ארץ חמדה, ח"א עמ' קיא.

34. מצינו בבבא מציעא קה ע"א, שהשיעור הקטן ביותר ל'כרי' הוא סאתיים או שלוש, אע"פ שבדרך כלל הוא גדול הרבה יותר (עיי' חגי ב, טז, וברש"י; ויחזקאל מה, יד, ובמלבי"ם).

35. ארץ חמדה, שם.

36. תוס', מנחות פד ע"א ד"ה שומרי ספיחים.

37. וכן נכתב בקצרה ב'מצות השמיטה כהלכתה' (לר' אברהם גולדברג) עמ' יא, שבימינו 'דרך הקוצרים' היא במכונה. יש לדון בשאלה האם קצירה שלא 'כדרך הקוצרים' כשרה לקורבן העומר. כאמור, תוס', במנחות פד ע"א ד"ה שומרי ספיחים, כותבים שקצירת העומר הותרה בשביעית מכוח הפסוק המיוחד 'לדורותיכם'. על כך הקשו אחרונים: הרי ניתן לקוצרו בדרך המותרת, שלא כדרך הקוצרים! מכוח קושיה זו חידשו כמה אחרונים (טהרת הקודש ועולת שלמה שם, ומקדש דוד, שביעית סי' נא) שקצירת העומר חייבת להיות דווקא 'כדרך הקוצרים', ככתוב 'וקצרתם את קצירה... והבאתם את עומר ראשית קצירכם' (ויקרא כג, י). ממילא, אין ברירה אלא לקצור באופן האסור בשביעית. אולם בית הלוי, ח"א סי' לח אות טו, פירש את תוס' אחרת: אין חובה לקצור את העומר 'כדרך הקוצרים', אלא שמשתימת הכתוב משמע שהקצירה 'לדורותיכם' היא כבכל שנה, ללא שינוי (וראה שם אות יג, שדימה זאת לעבודת המקדש בשבת, שהותרה כדרכה ולא נאמר לעשותה כלאחר יד). מעדני ארץ, שביעית סי' ה אות כ, צידד גם הוא שאין צורך לקצור דווקא 'כדרך הקוצרים', שהרי לא מצינו שהותר לקצור לפני העומר באופן המותר בשביעית, כדרך שהותר קיטוף (מנחות סח ע"א). המקדש דוד, על פי חידושו הנ"ל שקצירת העומר צריכה להיות דווקא 'כדרך הקוצרים' האסורה בשביעית, הוסיף לאור לשון הרמב"ם הנ"ל: 'ואם קצר כדרך הקוצרין לוקה. כיצד? כגון שקצר כל

ד. הנאה מספחין

בפוסקים מצאנו מחלוקת האם ספחין אסורים בהנאה, ויש בזה סתירות לכאורה, כפי שפורט ב'מקדש דוד'³⁸, ועיין ב'שבת הארץ'³⁹, דעות שונות ומקורותיהן, וב'חוות בנימין'⁴⁰ וב'שביתת השדה'⁴¹, שדנו בעניין זה. ב'מנחת שלמה'⁴² הכריע שהספחין נאסרו לעשות בהם את שימושם הרגיל. לפיכך, צמח העומד לאכילה - הנאות אחרות ממנו מותרות, ואילו צמח העומד לשימושים אחרים - אף הם אסורים, וכך הסיק 'שביתת השדה'. חילוק אחר המופיע ב'דרך אמונה'⁴³ הוא שהנאה של כילוי אסורה ושאר הנאות מותרות. על פי שתי הגדרות אלו, השימוש בשעורים לתרגול קורבן העומר מותר כל עוד אין שורפים את הסולת, מאחר שהנאה זו איננה שימושם הרגיל של השעורים וגם איננה הנאה של כילוי.⁴⁴

מעבר לכך, טעם מיוחד כאן להתיר הוא שהתועלת בתרגול ההלכות ולימודן איננה נחשבת 'הנאה'. נושא זה נדון בפוסקים, בשאלה האם ניתוחי מתים לצורך לימוד כלולים באיסור ההנאה מן המת. מצינו בבכורות (מה ע"א): 'מעשה בתלמידיו של ר' ישמעאל ששלקו זונה

השדה... אלא קוצר מעט מעט וחובט ואוכל, שגם בעומר **חובה לקצור את כל השדה**, ודווקא זוהי 'דרך הקוצרים'. על פי זה ביאר מה שנאמר בגמ' (מנחות פה ע"ב): 'עומר היה בא מבקעת בית מקלה, **כבת ג' סאין היתה**, ופירש בפירוש המיוחס לרש"י, שהשדה גידלה כשיעור הנצרך לעומר, והטעם כאמור, שצריך לקצור את כל השדה.

על חידוש זה יש להעיר מצדדים שונים: מרש"י במנחות שם (רש"י כת"י, שהוא באמת מרש"י): 'כמין ג' סאין היתה - אותה שדה, שלא ציין שזוהי תפוקתה, משמע שהכוונה כמושג הרגיל של שדה בת כך וכך סאה, שדה הראויה ל**זריעת** ג' סאין, שטח גדול הרבה יותר. אם כן מוכח להיפך, שדי בקצירת חלק מהשדה. ועוד: בתוספתא (מנחות פ"ה ה"ה) נאמר: 'עומר היה בא מבקעת בית מקלה... כבת שלוש סאין היתה... שומרין ספחין בשמיטין ויובלות להביא מהן עומר ושתי הלחם נוטלין שכרן מתרומת הלשכה, ומשם היו מביאין...'. משמע ש'משם' מוסב על בקעת בית מקלה, ואם כן יש לשאול: הייתכן שספחי השביעית צמחו מאליהם בשיעור ג' סאין כבכל שנה?! מסתבר אפוא שהשדה היתה גדולה, חלקה לשעורים לעומר וחלקה לחטים לשתי הלחם, וגם בשמיטה צמחו בה ספחים במידה מספקת. קשה גם להניח שלשיטת ר' ישמעאל (מנחות סג ע"ב), הסובר שכמות הקצירה בשבת היתה שונה מבחול, היה צורך לבחור בשדה אחרת. גם ברמב"ם (הל' תרו"מ פ"ה הל' י-יא) אין זכר לדין זה שצריך לקצור את כל השדה, ואף השמיט את הפרט שהיתה בת שלוש סאין בתיאור השדה, ומכאן שאין לכך חשיבות הלכתית (המקדש דוד מקשר את הגדרתו ל'דרך הקוצרים' לדין דומה בפאה, ע"י הל' מתנות עניים פ"ב ה"ו. אך ע"י ר"י קורקוס שם, שנראה מדבריו שהפסוק שם אינו מחמת 'דרך הקוצרים').

באשר ללשון הרמב"ם בהל' שמיטה הנ"ל 'שקצר כל השדה', במעדני ארץ, שביעית סי' ג אות ג, נכתב שהדבר פשוט שאין חילוק בין מחצית השדה לכולה, אלא הקובע הוא האם הייתה קצירתו מרובה כדי העמדת כרי ודישה בבקר, כאמור.

38. מקדש דוד, סי' נט סק"ג.

39. שבת הארץ, פ"ד ה"ב, עמ' 362.

40. חוות בנימין, לרב ישראלי זצ"ל, סי' ט, יא.

41. שביתת השדה, לרב רווח שליט"א, פט"ז ס"ב.

42. מנחת שלמה, ח"א סי' נא.

43. דרך אמונה, הל' שמטוי"י פ"ד ה"ב, ביאור הלכה ד"ה שיהיו.

44. אמנם התהליך כולל אובדן של חלק מהשעורים, אם אין משתדלים במיוחד שכל מה שמנופה יישמר, אך ההנאה איננה מן האובדן, ועליו יש לדון רק מצד איבוד ספחים, כדלקמן, ולא מצד ההנאה שבזה.

אחת שנתחייבה שריפה למלך, בדקו ומצאו בה מאתים וחמשים ושניים'. הרי שהותר להשתמש בגופה לצורך לימוד, לבירור ידיעה הנחוצה להלכה. ה'חתם סופר'⁴⁵ סובר שגם זוהי הנאה האסורה, ולדעתו הגמרא שם אמורה בשפחה גויה, בהנחה שמת גוי מותר בהנאה. אך רבים נקטו שהנאת לימוד מותרת, לפחות לימוד תורה ולימוד שלא מקובל ליטול עליו שכר. זאת אם מפני שהנאת לימוד אינה 'הנאה'⁴⁶ ואם מפני ש'מצוות לאו ליהנות ניתנו'.⁴⁷ לעניין סברת 'מצוות לאו ליהנות ניתנו' בנדון דידן, יש לציין למהרש"ם,⁴⁸ שדן בשאלה האם סברה זו נאמרה רק במצווה חיובית או גם במצווה קיומית; והוכיח שגם במצווה קיומית הדין כך, על כל פנים כשאין במעשה זה הנאת הגוף.

ה. איבוד ספיחין

נחלקו אחרונים האם דין 'לאכלה ולא להפסד' נאמר גם בספיחין: ה'תוספות' יום טוב⁴⁹ נקט שאף על פי שהספיחין אסורים באכילה מדרבנן, מכל מקום אסור להפסידם, מפני שהם מותרים מדאורייתא. לכן אסור לאבדם בידיים, ואפילו לעוקרם אסור, מפני שהעקירה כשאי אפשר לאוכלם היא כעין איבוד בידיים. כך נקט גם ב'בית רידב"ז' על 'פאת השלחן',⁵⁰ והסביר שעקירת הצמח ממקום חיותו ממהרת את ריקבונו. יש המתירים זאת, וסוברים שגזרת חכמים על הספיחין הפקיעה את אכילתם וממילא בטל האיסור להפסידם.⁵¹ שיטה ממוצעת סוברת שאמנם אסור לאבדם בידיים, אך מותר לעוקרם.⁵²

45. חתם סופר, יו"ד סי' שלו.

46. חזון איש, יו"ד סי' רח סק"ז (הוא מזכיר ראייה בלבד, אבל ראייתו מהגמרא בבכורות הנ"ל מלמדת שגם המעשה מותר, מפני שההנאה והתועלת היא מהתצפית בלבד והמעשה אינו אלא טרחה בעלמא); משפטי עוזיאל, ח"א יו"ד סי' כח אות ה; הרב קאפח, הל' ערכין וחרמין פ"ה הי"ז (עמ' תרלב). בירושלמי בנדרים פ"ד ה"ה, פירשו את מחלוקת התנאים במשנה שם האם המודר הנאה 'עושה עמו באומן', שלר' מאיר אסור ללמד אומנות למודר הנאה, ואילו לחכמים מותר. בדעת הבבלי בזה התלבט הקרן אורה, נדרים מא ע"ב, כאשר הלומד משלם שכר לימוד או באומנות שלא מקובל ליטול שכר ללימודה, האם עצם הלימוד נחשב הנאה. אך מסתבר שלימוד אומנות האמור שם הוא מקצוע מפרנס; השווה לירושלמי בע"ז פ"ב ה"א על האיסור ללמד אומנות לעובד עבודה זרה 'מפני שנותנה לו חיים' (הובא בט"ז יו"ד סי' קנד סק"ג), מה שאין כן רכישת מיומנות מסוימת שאין בה כדי פרנסה. וכן נכתב בנשמת אברהם, יו"ד סי' שמט עמ' תקטז, בשם הגרש"ז אורבך זצ"ל, לגבי המעשה בבכורות הנ"ל, שמכיוון שהלימוד לא היה לרכישת מקצוע אינו חשוב הנאה. לאידך גיסא, יש לציין לשו"ת יביע אומר, ח"ו או"ח סי' לד, שדן על הנאה ממעשה שבת בצפייה בטלוויזיה, והכריע שהנאת הראייה אסורה באיסורי הנאה. אך כמדומה שבכל הדוגמאות שם מדובר על חפצים שהנאת הראייה היא ההנאה העיקרית מהם, ואין זה דומה לחפץ ששימושו העיקרי לאכילה, ורק באופן אקראי משתמשים בו להנאה הבאה מראייה.

47. שו"ת חבצלת השרון, ח"א סי' צה; ועי' באריכות בילקוט יוסף, שבת ח"ג עמ' מד-מו, שהתיר בעת הצורך ללמוד לאור חשמל שתוקן בשבת באיסור, משום 'מצוות לאו ליהנות ניתנו'.

48. שו"ת מהרש"ם, ח"ה סי' מו.

49. תוספות יו"ט, שביעית פ"ה מ"ד.

50. בית רידב"ז, סי' ג אות ה.

51. שבט הלוי, ח"א סי' קפד; וכן צידד החזו"א, שביעית סי' ט ס"ק ו.

52. חזון איש, שם; הרב זילבר, הלכות שביעית, כסא דוד על פאה"ש שם, ס"ק לד.

מקור מרכזי בדיון זה הוא ההלכה ברמב"ם (הל' שטו"י פ"ד ה"ה):
ספחין של שביעית שיצאו למוצאי שביעית אסורין באכילה, ואין תולשין אותן
ביד אלא חורש כדרכו, ובהמה רועה כדרכה.
לשיטה הראשונה, איסור התלישה ביד הוא משום איבוד הפירות, והיתר החרישה הוא
משום שאינו מתכוון או 'גרמא'. לשיטה השנייה והשלישית, איסור התלישה ביד אינו אלא
מחשש או חשד שיבוא לאכול.⁵³ בירושלמי בשביעית (פ"ט ה"א) נראה בבירור כשיטה
הממוצעת, שאסור לאבדם אך מותר לעוקרם: הירושלמי דן בהלכה שצריך לכרות את
עלי הקינרס של שביעית, האסורים משום ספחין, ושואל: 'ולא נמצא מאבד אוכלי
בהמה? מאליהן הן אבידין'. כלומר הכריתה אינה משחיתה אותם אלא גורמת לאובדנם
מאליהם לאחר מכן.⁵⁴

1. ספחין וקדושת שביעית בשעורה ושעורת בר

בארץ ישראל כיום, רוב מוחלט (לפחות תשעים וחמישה אחוזים) של שדות השעורים
מגודלות למאכל בהמה.⁵⁵ לפי זה יש לנו סניף נוסף לקולא בדיון על הלכות ספחין, והוא
שיש הסוברים שבצמח המיועד למאכל בהמה לא גזרו כלל על ספחין.⁵⁶
בשעורת בר הדין קל אף יותר. שעורה זו אינה נזרעת כלל בארץ כיום; היא נחשבת עשב
מפריע, ובדרך כלל מרססים את שדות החיטה כדי למנוע את צמיחתה.⁵⁷ דוגמה לכך,

53. עי' שבת הארץ, עמ' 371, 418.

54. הרב זילבר, שם; ועי' ב'דרך אמונה', הל' שמיטה פ"ד ה"ח, ביאור ההלכה ד"ה אלא גוזז בעלים.

55. כך מסר לי מגדל שעורה ותיק, ב'דו"ח כלכלי על החקלאות והכפר בישראל 2012', מאת החטיבה
למחקר במשרד החקלאות, עמ' 56, נכתב ששיעור הגידול בישראל של 'שעורה לגרגרים' הוא פי
חמישה מאשר 'שעורה למספוא'. אך הוסבר לי שגם השעורה לגרגרים ברובה המוחלט מיועדת
למאכל בהמה, ו'למספוא' פירושו לאכילת הגבעול, החציר.

גם בימי המשנה היו השעורים משמשים למאכל בהמה: סוטה פ"ב מ"א: 'קרבנה מאכל בהמה';
ירושלמי סנהדרין פ"ב ה"ה: 'שעורין מאכל בהמה', בהשוואה לעדשים, עי"ש; פסחים ג ע"ב: 'אמר
להם: שעורים נעשו יפות. אמרו לו: צא ובשר לסוסים ולחמורים, דכתיב: השעורים והתבן לסוסים
ולרכש' (אם כי הפסוק מדבר על ימי העושר של שלמה המלך, והצורך של הגמ' להוסיף את הפסוק
אולי מלמד שאין זו מציאות פשוטה). אך מצינו שרוב השעורים למאכל אדם, כפי שעולה מהגמ'
בביצה יג ע"ב, שר' שמעון מתיר לשלוח שעורים ביו"ט כמות שהם ללא טחינה, מפני שראויות ליתן
לבהמתו, ותנא קמא אוסר זאת, כי הולך אחר הרוב, שהוא לאדם (מגיד משנה, הל' יו"ט פ"ה ה"ו
ומשנ"ב ס' תקטז סק"ה; ועי' שם בשעה"צ סק"ט דבזמננו דרוב שיבולת שועל עומד לסוסים ולא
למאכל אדם אפשר דיש להקל). ועי' הל' שמיטה ויובל פ"ה ה"א: 'כל שהוא מיוחד למאכל אדם כגון
חיטים ותאנים וענבים', בהשוואה לספר החינוך, מצווה פד: 'כגון חטים ושעורים ופירות'; ועיין כתובות
סד ע"ב: 'אלא באדום הוא דאכלין שעורים, ככולי עלמא לא אכלי'; שטמ"ק, נדרים סב ע"ב ד"ה עד
הקציר; תפארת ישראל, פאה פ"ח מ"ה, בועז אות ה; ומור וקציעה ס' רח.

56. על המחלוקת בעניין זה עי' בשבת הארץ, פ"ד ה"ד עמ' 371. יש להעיר על מה שצינו שם, שהמנחת
שלמה, ח"א ס' נא אות יא, החמיר בזה, שבתשובה אחרת (ח"ג ס' קלב אות ז) הכריע למעשה להקל
בספחין במאכל בהמה; אם כי לגבי השעורים פקפק, מפני שיש להן חשיבות מיוחדת בהיותן
מחמשת מיני דגן.

57. כך מסר לי מגדל השעורים הנ"ל.

ספיחי השעורה שיועדו לתרגול קצירת העומר בפסח תשע"ה הם משדה המשמשת בדרך כלל לגידול חיטה, ורק בעקבות הוברתה בשמיטה, צמחה בה שעורת הבר. ממילא מסתבר שבמין זה גזרת ספיחין כלל אינה שייכת, כדברי הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל פ"ד ה"ג), שהאיסור נאמר רק במינים שרגילים רוב בני האדם לזרעם. אמנם הוא מנה את 'מיני התבואה' בין הנזרעים, ומשמע שכל מיני השעורה בכלל זה. אך כבר כתב ה'חזון איש'⁵⁸ שבהגדרת המינים שנזרעים ושאינם נזרעים לעניין ספיחין, יש ללכת על פי המקובל בזמננו, בין לחומרא ובין לקולא.

באשר לקדושת שביעית, פשוט שהיא נוהגת גם במאכל בהמה.⁵⁹ לגבי מין הראוי לבהמה, אלא שהאדם לא ייעד אותו לשם כך, מצינו מחלוקת בפוסקים:⁶⁰ ה'חזון איש'⁶¹ כתב לעניין קדושת שביעית כדבריו הנ"ל לגבי ספיחין, שמה שאינו מיוחד אצלנו לבהמה - אין בו קדושת שביעית, גם אם בעבר היה מיועד לבהמה. סברה זו מבוארת בהרחבה ב'מנחת שלמה' (ח"א סי' נא אות כג), וזו לשונו:

לא נאמר כלל קרא ד'לכם לאכלה' על דברים שבכל השנים הם חשובים כעפרא בעלמא... דברים כאלה שמתחלת ברייתן אין רגילין כלל להחשיבם למאכל בהמה, וזורקין אותן, מסתבר דלא חל על זה שום קדושה.

לעומת זאת הראי"ה קוק זצ"ל ב'שבת הארץ'⁶² והגר"ש וואזנר זצ"ל ב'שבט הלוי'⁶³ נוקטים שכל הראוי לאדם או לבהמה יש בו קדושת שביעית. 'שבט הלוי' הוכיח זאת מהמשנה (שביעית פ"ז מ"א) על דרדרים, שברוב העולם נחשבים מזיקים לחקלאות, ובכל זאת יש בהם קדושת שביעית. ויש לדחות ראייתו, שאמנם בני האדם מעדיפים שהצמח לא יגדל, אך משגדל, הם מייעדים אותו למאכל בהמה ומרעים את בהמותיהם במקומות גידולו. ב'שביתת השדה'⁶⁴ חילק בזה בין הראוי לאדם לבין הראוי לבהמה: במאכל בהמה בעינין 'עומד לכך' ולא רק 'ראוי' (שאם לא כן אין לדבר סוף, שהרי כמעט כל צמח ראוי לבהמה), אבל במאכל אדם, די בכך שהוא ראוי לשימוש כדי שתחול עליו קדושת שביעית, אף על פי שאינו מיועד לכך. לפי זה שעורת הבר, הראויה למאכל אדם, יש בה קדושת שביעית.

נמצא אפוא, שבשעורה תרבותית יש קדושת שביעית בוודאי, ואיסור ספיחין בספק. בשעורת בר יש קדושת שביעית בספק, ואין איסור ספיחין.

לשם השמירה על קדושת שביעית ומניעת איבוד הפירות במהלך התרגול, מסתבר שבניפוי השעורים יש לנפות מעל כלי רחב שיקלוט גם את מה שמיותר. כיוצא בזה

58. חזו"א, שביעית סי' ט סקי"ז ד"ה ויש לעיין.

59. שביעית פ"ז מ"א; ורמב"ם, הל' שמיטה ויובל פ"ה ה"א.

60. עי' קטיף שביעית, עמ' 54 הערה 20-19.

61. חזו"א, שביעית סי' יד סק"י ד"ה וכל זה וד"ה ובמ"ב.

62. שבת הארץ, פ"ז ה"ג אות ג.

63. שבט הלוי, ח"ב סי' קצט.

64. שביתת השדה, פ"ט סעי' י.

מצינו בתרומות (פי"א מ"ה): 'המסלת קב או קביים לסאה לא יאבד את השאר אלא יניחנו במקום המוצנע'.⁶⁵

ז. עומר מ'היתר המכירה'

כאמור בראשית דברינו, אנו מקווים שבזמן המקדש יהיו רוב ישראל על אדמתם לשבטיהם ותהיה השביעית מדאורייתא. או אז יתבטל 'היתר המכירה', המבוסס על כך ששמיטה בזמן הזה דרבנן.⁶⁶ מכל מקום, נדון בקצרה על הבאת עומר מקרקע שנמכרה לנכרי לפני ראש השנה.

בגמרא (ראש השנה יג ע"א) נאמר:

דבעו מיניה חברייא מרב כהנא: עומר שהקריבו ישראל בכניסתן לארץ - מהיכן הקריבוהו? אם תאמר דעייל ביד נכרי - קצירכם אמר רחמנא, ולא קציר נכרי... אמר להן: כל שלא הביא שליש ביד נכרי.

מכאן עולה בפשטות שקרקע שהיתה בבעלות נכרי בשעה שהתבואה 'הביאה שליש' אינה ראויה להבאת העומר, וכדברי המאירי שם: 'מנחת העומר הבאה להתיר את החדש לא היתה באה אלא מארץ ישראל ומתבואה שהביאה שליש ביד ישראל'. ברם, הרמב"ם השמיט הלכה זו, וסתם (הל' תמידין ומוספין פ"ז ה"ה) ש'מביאין אותה מכל מקום מארץ ישראל'. האחרונים התחבטו כיצד להסביר זאת. יש אומרים שהרמב"ם דחה סוגיה זו בראש השנה מפני סוגיות חלוקות, שלמדו מהמילה 'קצירכם' דינים אחרים: דרשת רבי אבהו⁶⁷ שהחדש מותר בהנאה,⁶⁸ או הדרשה⁶⁹ להתיר קציר של מצווה לפני העומר.⁷⁰

65. לכאורה יש ללמוד משם לאסור אפילו כאשר שומרים את הנותר, מפני שבירושלמי שם (פי"א ה"ד) משמע שההיתר לסלת ולהצניע הוא דווקא עד קב מסאה, אחד משישה, ולא לניפוי טוב יותר (אחד מעשרה, כפי שנעשה בעומר). והטעם, שאין זו דרך בני אדם באכילתם, ונמצא שהוא מאבד את התרומה לחינם (כי גם הנחה במקום המוצנע היא כעין איבוד). ומסתבר שדין פירות שביעית כתרומה לעניין זה (חזו"א שביעית סי' יד סק"י). אך מסקנת הירושלמי אינה ברורה, ותלויה בפירושים שונים (עיין פני משה ורש"ס; ובהרחבה בהערות לפירוש 'קב ונקי' עמ' תקלז). על כל פנים הרמב"ם, הל' תרומות פי"א ה"ה, פסק כדברי המשנה: 'הרי שרצה לעשות סולת מנופה בנפיות הרבה עד שיוציא קב או קביים מן הסאה, לא ישליך את השאר, מפני שהוא ראוי לאכילה, אלא יניחהו במקום מוצנע, ולא כתב בפירוש שאסור לנפות טוב יותר. כיוצא בזה ריבמ"ץ ור"ש בתרומות שם, הביאו את הברייתא שבירושלמי 'מסלת כל שהוא רוצה', ולא את תירוצי הירושלמי על הסתירה בין המשנה לברייתא, ושמה גרסו או פירשו אחרת. ויש מקום לומר להפך, כפי שעולה מפירוש הגר"א בשנות אליהו, תרומות שם, שדווקא ניפוי מעולה המותר תשעים אחוזים - מותר, מפני שדרך בני אדם לאכול את השאר, וכדברי המשנה במנחות פי"מ מ"ד, 'השאר [מן העומר] נפדה ונאכל לכל אדם'.

66. עי' גיטין מז ע"א; ומבוא לשבת הארץ פי"א.

67. פסחים כג ע"א.

68. ערוך לנר, ראש השנה יג ע"א.

69. מנחות עב ע"א.

70. שו"ת דברי מלכיאל, ח"א סי' ו אות לב-לג. סוגיה נוספת שלכאורה חולקת על הגמ' בראש השנה היא הגמ' בעבודה זרה נג ע"ב, האומרת שארץ ישראל 'ירושה היא להם - לישראל - מאבותיהם' עוד לפני הכניסה לארץ. תוס' בר"ה שם, ד"ה ולא קציר נכרי, יישבו את הסוגיות זו עם זו, שאמנם האדמה של ישראל אך הפירות שייכים לגוי; ויש אומרים שהרמב"ם סובר שהסוגיות חלוקות, ולכן השמיט את

שיטה אחרת מופיעה ב'חזון איש':⁷¹ הרמב"ם סובר שכוונת הגמרא למעט רק קציר נכרי שגדל בארץ ישראל לפני שנכנסו ישראל לארץ, אבל כאשר כלל הארץ בידי ישראל - אין פסול בקציר של נכרי.

מסתבר לענ"ד, שהרמב"ם למד מפשטות המשניות במסכת מנחות שהעומר מותר גם מקרקעו של נכרי. במשנה נאמר (מנחות פ"ח מ"א): 'כל קרבנות הצבור והיחיד באים מן הארץ ומחוצה לארץ, מן החדש ומן הישן, חוץ מן העומר ושתי הלחם שאינן באים אלא מן החדש ומן הארץ', ולא הוזכר 'משל ישראל ומשל נכרי, חוץ מן העומר'.⁷² וכן סתימת המשנה (מנחות פ"י מ"ב): 'מצות העומר לבוא מן הקרוב. לא ביכר הקרוב לירושלים - מביאים אותו מכל מקום, משמעה שאין חילוק בין מקומות בארץ ישראל. ועוד: המשנה במנחות (פ"י מ"ח) מזכירה היתר קצירה לפני העומר בבית השלחין, משום שאינה ראויה להבאת עומר ממנה (מנחות ע"א), ואינה מזכירה היתר קצירה בשדהו של נכרי, שאינה ראויה לעומר על פי דרשה זו.⁷³

לא באתי לכלל הכרעה בנושא זה, וקשה לדחות סוגיה שלמה ופסק המאירי, על סמך השמטת הרמב"ם. אך הראינו פנים לסברה שקרקע 'היתר המכירה' כשרה לעומר. כמובן, ניתן לקנות את הקרקע בחזרה מיד הגוי לפני 'הבאת שלישי' ועד קציר העומר, ובכך להכשירה.

סיכום ומסקנות

א. בזמן הבית היה העומר בשביעית בא מן הספיחין. לפיכך, לשם תועלתו המעשית של התרגול, עדיף לשחזר את ההבאה מן הספיחין, דווקא מפאת הקושי לאתר ספיחין בכמות ואיכות מתאימה.

הגמ' בר"ה (ע"י יוסף או"ח סי' תרמט). ברם, לכאורה לפי זה היה לו להביא את ההלכה לפחות לגבי מקרה שגוי קנה קרקע בא"י מידי ישראל באופן חוקי, וכדוגמת 'היתר המכירה' שעסקין בו.
71. חזו"א, זרעים, ליקוטים סי' י"ט ס"ק ג-ד.
72. אמנם פסול נכרי נאמר רק בעומר, ולא בשתי הלחם, שלא נאמר בו 'קצירכם' אלא 'ממושבותיכם', למעט חו"ל בלבד (שו"ת חת"ס, או"ח סי' קכח; וכך נקט בפשטות גם טורי אבן, הל' תרו"מ פ"ח ה"ב), ומכל מקום ראוי היה למשנה להזכיר חילוק זה בין העומר לשתי הלחם.
73. ע"י ערוך לנר בראש השנה שם. יש מקום להוסיף: הגמ' בראש השנה שם מתחבטת כיצד הובא העומר בכניסת ישראל לארץ, הרי עלו מן הירדן רק בעשור לחודש, וכבר בט"ז הוקרב העומר, ונמצא לכאורה ש'הביא שלישי' ביד נכרי. הגמ' לומדת מכאן שהתבואה 'הביאה שלישי' רק בעשור לחודש, ובכל זאת היתה ראויה לעומר בט"ז כי 'ארץ צבי כתיב בה', הממהרת להבשיל פירושה. ייתכן שלרמב"ם הגדרה ממעיטה ל'שלישי' (ע"י הל' מעשרות פ"ב ה"ה), ולפיה התיאור בגמרא אפשרי רק בדרך נס (ע"י מאירי שם: 'אם דרך נס, אם לקלות הארץ'; וחלקת יואב, יו"ד סי' לג ד"ה וע"ז הוצרך, ובמאמר 'הבאת שלישי בתבואה' מאת פרופ' כסלו, 'תחומין' טו עמ' 46-59), והרמב"ם כדרכו העדיף לפרש בדרך הטבע, שהעומר הובא מתבואה ש'הביאה שלישי' ביד נכרי, בפרט מאחר שלמסקנת הסוגיה אין הוכחה מעומר זה שקים להו לרבנן בין שלישי לפחות משלישי, ע"י שם, ובחידושי הרמב"ם לתלמוד שם: 'ואידחייה האי סיעתא דר' ירמיה'.

ב. קציר הספּיחים לצורך תרגול מעורר שאלה, האם מותר ללקוט ספּיחין שלא לצורך אכילתם: יש הסוברים שאין בכך כל איסור (רש"ס ו'חזון איש' בדעת הרמב"ם). ויש אוסרים מחשש לאכילת הספּיחין (רדב"ז), או משום איבוד פירות שביעית ('תוספות יו"ט'), או משום איסור 'שדך לא תקצור' ('מעדני ארץ'; והסתפק האם האיסור חל גם בקצירה מועטת).

ג. מסתבר שפשטות דברי הרמב"ם כדעת הרדב"ז הנ"ל, שהאיסור רק מחשש או חשד לאכילת ספּיחין, ואין איסור איבוד פירות שביעית בעצם הלקיטה. מכיוון שכך, לקיטת השעורים לצורך התרגול מותרת, משני טעמים: 1. כאשר הלקיטה נעשית בציבור ובמעמד תלמידי חכמים שבאים למקום למטרת תרגול קורבן העומר, ומוכרז במהלך האירוע שהספּיחין אסורים באכילה, אין מקום לחשש הנ"ל, משום ש'רבים לא חשידי'. 2. אמנם בשעורים תרבותיות בימינו יש קדושת שביעית, שכן היא נוהגת גם במאכל בהמה, אך ספק אם איסור ספּיחין נוהג בהן. זאת מפני שכמעט כולן נועדו למאכל בהמה, וספק אם איסור ספּיחין נאמר גם בזה. מטעם זה היה מקום להתיר גם את אכילתן, כדין ספק דרבנן, אך הלקיטה מותרת בשופי.

ד. אין בתרגול איסור הנאה מספּיחין, מפני שלרוב הדעות הספּיחין מותרים בהנאה, או אסורים רק בשימוש הרגיל ולא בשימושים מיוחדים. מלבד זאת, תרגול הנצרך ללימוד תורה אינו בגדר 'הנאה' כלל.

ה. מחמת דיני קדושת שביעית אין לקצור את השעורה 'כדרך הקוצרים'. כאשר קוצרים כהלכות העומר: בקצירת שלוש סאים, במגלים, בדישה בידיים ובלי להעמיד כרי, מסתבר שלכל הדעות אין זו 'דרך הקוצרים'.

ו. כאמור, בשעורה תרבותית יש קדושת שביעית, אך ספק אם יש בה איסור ספּיחין, מפני שבימינו בארץ רובה המוחלט מגודל למאכל בהמה. לפיכך יש להימנע מלאכול אותה וצריך להיזהר מלהשחית אותה. לשם כך, בניפוי השעורים יש לנפות מעל כלי רחב שיקלוט גם את מה שמיותר, ולהשאיר אותו בכלי פתוח עד שיתקלקל מאליו.

ז. בשעורת בר מסתבר שאין חשש ספּיחין כלל, מפני שאין זורעים אותה, וספק אם יש בה קדושת שביעית. לכן ניתן לאכול את השעורה אחרי התרגיל (במוצאי ט"ז בניסן, לאחר שתצא מאיסור חדש).

ח. שעורים שגדלו בקרקע נכרי בארץ ישראל (שהיא בחזקתו הקבועה או מ'היתר המכירה'), יש מקום להכשירן לקורבן העומר, ובזמן שהשביעית מדרבנן, נפתרת בכך שאלת ספּיחין וקדושת שביעית בהבאת העומר משעורים אלו.

